

Tir

Cynhyrchwyd y pecyn addysg hwn gan ddwy bartneriaeth hir dymor, ACA Pen Llŷn a'r Sarnau a Phartneriaeth Llŷn. Dangosir yr holl sefydliadau a gynrychiolir yn y partneriaethau hyn isod:

Am ragor o wybodaeth ac adnoddau ychwanegol, ewch i:
www.penllynarsarnau.co.uk
neu anfon e-bost: info@penllynarsarnau.co.uk

@Pen Llŷn a'r Sarnau

@ACA_PLAS_SAC

@ACA Pen Llŷn a'r Sarnau SAC

Croeso...

Rydym yn ddigon lwcus yng Nghymru i gael amrywiaeth eang o gynefinoedd o fewn ein ffiniau. Mae ein mynyddoedd ymhlith y rhai uchaf yn y DU, ac mae gennym ardaloedd o goetiroedd hynafol, gorgorsydd a rhostiroedd arfordirol, i enwi dim ond rhai. Mae'r cynefinodd hyn yn hynod brin mewn rhannau eraill o'r DU. Mae pwysigrwydd Cymru yn amlwg drwy'r nifer o ddynodiadau a'r diogelwch sydd ganddi. Mae yna dri Pharc Cenedlaethol, pum Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol, ugain ardal Gwarchodaeth Arbennig ar gyfer adar prin, naw deg dau o Ardaloedd Cadwraeth Arbennig a channoedd o warchodfeydd natur a Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig. Mae'r cyfoeth o gynefinoedd yn gartref i filoedd o rywogaethau ac mae rhai ohonynt yn unigryw i Gymru. Mae cymaint o'n hiechyd, lles ac economi yn dibynnu ar allu ein hecosystemau i barhau'n iach a gwrthsefyll newid. Ein hecosystemau daearol sy'n darparu'r rhan fwyaf o'n bwyd i ni a llawer o'r deunyddiau crai sy'n pweru ein diwydiannau ac yn bwydo ein heconomi. Mae ecosystemau daearol sy'n gweithredu'n dda yn helpu i lanhau ein haer ac yn ein diogelu rhag peryglon, megis llifogydd a newid hinsawdd. Yn awr, yn fwy nag erioed, mae'n bwysig ein bod yn ennyn ychydig mwy o ddealltwriaeth a pharch tuag at y cynefinoedd naturiol yr ydym yn rhannu ein tir â hwy.

Sut i ddefnyddio'r pecyn hwn:

Mae pob pwnc yn dechrau gyda chyflwyniad sylfaenol a syniadau ar gyfer astudiaeth bellach. Mae pob gweithgaredd yn y pwnc hwnnw yn dechrau gyda thaflen gyfarwyddiadau'r athrawon ac yna daflenni gwaith y disgyblion. (Gellir gweld y rhain hefyd fel taflenni ar wahân i'w hargraffu'n uniongyrchol o'r adnoddau electronig.)

Mae'r symbolau isod i'w gweld yng nghornel dde uchaf pob gweithgaredd ac yn darparu canllaw cyfeirio cyflym ar gyfer paratoi a chynllunio:

Math o lyfryn gweithgaredd, yn yr achos hwn, Tir

Gweithgaredd yn digwydd y tu allan neu y tu mewn

Gweithgaredd unigol, partner neu grŵp

Adeg o'r flwyddyn y mae'r gweithgaredd hwn yn addas - gwanwyn, haf, hydref, gaeaf, neu drwy'r flwyddyn

Amser fydd y gweithgaredd hwn yn ei gymryd i'w gwblhau

Lle i gael mwy o wybodaeth:

Bwriad y pecyn argraffedig hwn yw gweithredu fel man cychwyn ar gyfer casgliad llawer mwy o weithgareddau fydd yn cael ei ddiweddarau'n gyson. Bydd yr adnoddau hyn ar gael ar wefan ACA Pen Llŷn a'r Sarnau wrth iddynt gael eu creu a bydd ychwanegiadau pellach yn cael eu hargraffu a'u cyhoeddi pan fydd nawdd ar gael. Mae'r holl weithgareddau ar gael i'w lawrlwytho ar wahân ar y wefan.

Trosolwg o'r gweithgaredd

Yma ceir trosolwg o'r holl weithgareddau a ddarperir yn y rhifyn hwn o Tir a Môr. Mae'r wybodaeth cyfnod allweddol i'w defnyddio fel canllaw yn unig. Gall yr athro/athrawes ehangu ar yr holl weithgareddau i ddarparu ar gyfer lefelau amrywiol o alluoedd a diddordebau. Gellir gwneud y rhan fwyaf o'r gweithgareddau trwy gydol y flwyddyn ond os oes rhai sy'n gofyn am dymor penodol, fe'u dangosir ar y daflen weithgareddau.

Enw'r gweithgaredd	Llyfryn	Pwnc	CA	Tu fewn / Tu allan
Gêm lle diogel	Tir	Colli cynefin	CA1	Y ddau
Paru'r cynefinoedd	Tir	Colli cynefin	CA2	Tu fewn
Coridorau	Tir	Colli cynefin	CA2/3	Tu fewn
Adeiladu gwesty i bryfed	Tir	Gaeafgwsg	CA1/2	Tu allan
Gaeafgwsg	Tir	Gaeafgwsg	CA2	Tu fewn
Helpa rhostir	Tir	Brain coesgoch	CA1/2	Y ddau
Chwedlau	Tir	Brain coesgoch	CA1/2	Tu fewn
Cyflymder afon	Afon	Rhywogaethau ymledol	CA2/3	Tu allan
Arolwg rhywogaethau	Afon	Rhywogaethau ymledol	CA2/3	Tu allan
Gêm baru	Afon	Rhywogaethau ymledol	CA3	Tu fewn
Pa un ydw i?	Afon	Rhywogaethau ymledol	CA2	Tu fewn
Dyddiadur Dyfan y dyfrgi	Afon	Dyfrgwn	CA1/2	Tu fewn
Crëwch fi	Afon	Dyfrgwn	CA1	Tu fewn
Olwyn ddŵr	Afon	Y Cylchred ddŵr	CA2	Tu fewn
Soseri hallt	Afon	Y Cylchred ddŵr	CA1/2	Tu fewn
Helpa traethlin	Môr	Traethlin	CA1/2/3	Tu allan
Chwilio'r môr	Môr	Traethlin	CA1/2	Tu fewn
Haicw cudd	Môr	Traethlin	CA2	Tu fewn
Canfod y gadwyn fwyd	Môr	Cadwyn fwyd	CA1/2	Tu fewn
Ysglyfaethwr yn erbyn ysglyfaeth	Môr	Cadwyn fwyd	CA1/2	Y ddau
Gwneud cadwyn fwyd	Môr	Cadwyn fwyd	CA2	Tu fewn
Ditectifs y traeth	Môr	Llygredd	CA1/2/3	Tu allan
Cnau coco Crusoe	Môr	Llygredd	CA1/2	Tu fewn

Colli cynefin

Colli cynefin

Cyflwyniad:

Dros amser, mae rhywogaethau'n addasu i'r amgylchedd maent yn byw ynddo. Cynefin yw'r enw ar gartref naturiol rhywogaeth. Mae cynefin yn cael ei golli pan nad yw'r amodau amgylcheddol bellach yn gallu cefnogi'r rhywogaeth sydd wedi addasu iddo. Gall hyn ddigwydd o ganlyniad i nifer o ffactorau gan gynnwys llygredd, newid hinsawdd, datgoedwigo, datblygiad a dwysâd amaethyddol.

Mae newidiadau i amodau neu golled cynefin llwyr yn golygu bod rhywogaethau'n colli eu lle ac yna bydd yn rhaid iddynt gystadlu gyda rhywogaeth na fyddant fel arfer yn cystadlu â hi am fwyd a lloches. Efallai y byddai'n rhaid iddynt ymdopi ag ysglyfaethwyr na fyddant fel arfer yn dod ar eu traws. Mae'r pwysau ychwanegol hwn yn golygu bod poblogaethau'n debygol o ddirywio.

Gall colli cynefin mewn un ardal roi pwysau ychwanegol ar gynefinoedd mewn ardaloedd eraill. Dim ond nifer penodol o unigolion y gall bob cynefin ei gefnogi. Os yw poblogaethau'n symud o un ardal i'r llall, efallai na fyddant yn ffynnu gan y byddai'r boblogaeth bresennol yn defnyddio'r holl adnoddau.

Mae amgylchedd iach yn cynnwys mosaig o gynefinoedd, lle gall anifeiliaid symud rhyngddynt yn rhydd. Mae hyn yn atal poblogaethau rhag mynd yn ynysig a mewnfridio. Wrth i gynefinoedd fynd yn fwy tameidiog, mae'r coridorau 'gwyrrdd' hyn yn dod yn fwy pwysig. Maent yn galluogi rhywogaethau i symud rhwng ardaloedd o gynefinoedd priodol, ac yn eu galluogi i gyflawni eu hanghenion goroesi.

Geiriau allweddol ymchwil pellach:

- Mae oddeutu hanner coedwigoedd gwreiddiol y byd wedi diflannu. Maent yn parhau i ddiflannu ar raddfa sydd 10 gwaith yn uwch nag unrhyw lefel bosibl o aildyfiant.
- Colli cynefin yw'r bygythiad mwyaf i rywogaethau ledled y byd.
- Yn y Deyrnas Unedig, mae adar tir amaeth wedi gostwng 56% rhwng 1970 a 2015.
- Dim ond 12% o goetiroedd yng Nghymru sy'n hynafol ac yn lled-naturiol, ac mae llawer ohonynt yn ddiraddiedig ac yn dameidiog.
- Mae Cymru wedi colli 30% o'i thwyni tywod ers 1900.

Geiriau allweddol er mwyn ymchwil pellach:

Adroddiad Sefyllfa Byd Natur, fortects difodiant (extinction vortex), coridor bywyd gwyllt, croesfan i lyffaint, pontydd gwyrdd, mapio cynefinoedd

Gêm lle diogel

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Cylchynnau hwla (Hula hoops) neu fatiau llawr
- Chwiban

Cyn y gêm:

1. Lledaenwch y cylchynnau hwla neu fatiau o gwmpas ardal y gêm i gynrychioli cynefinoedd yr anifeiliaid.

I chwarae'r gêm:

1. Eglurwch fod anifeiliaid yn defnyddio'u cynefinoedd fel lloches i'w cadw'n ddiogel rhag ysglyfaethwyr.
2. Mae'r dosbarth yn rhedeg o gwmpas ardal y gêm gan actio fel petaent yn bwydo.
3. Mae'r chwiban yn canu - mae hyn yn golygu perygl, mae'n rhaid i'r holl blant gyrraedd y cynefin diogel cyn i'r chwiban orffen.
4. Mae unrhyw un sydd heb gyrraedd yr ardaloedd diogel allan o'r gêm, ac mae'n rhaid iddynt eistedd ar yr ochr.
5. Ym mhob rownd, mae matiau / cylchynnau hwla yn cael eu tynnu, gan wneud y manau diogel yn llai ac ymhellach oddi wrth ei gilydd.
6. Yna, gellir trafod effeithiau colli cynefin, a gall y plant drafod faint anoddach ydoedd i gyrraedd man diogel wrth i'r cynefinoedd ddiflannu.

Paru'r cynefinoedd

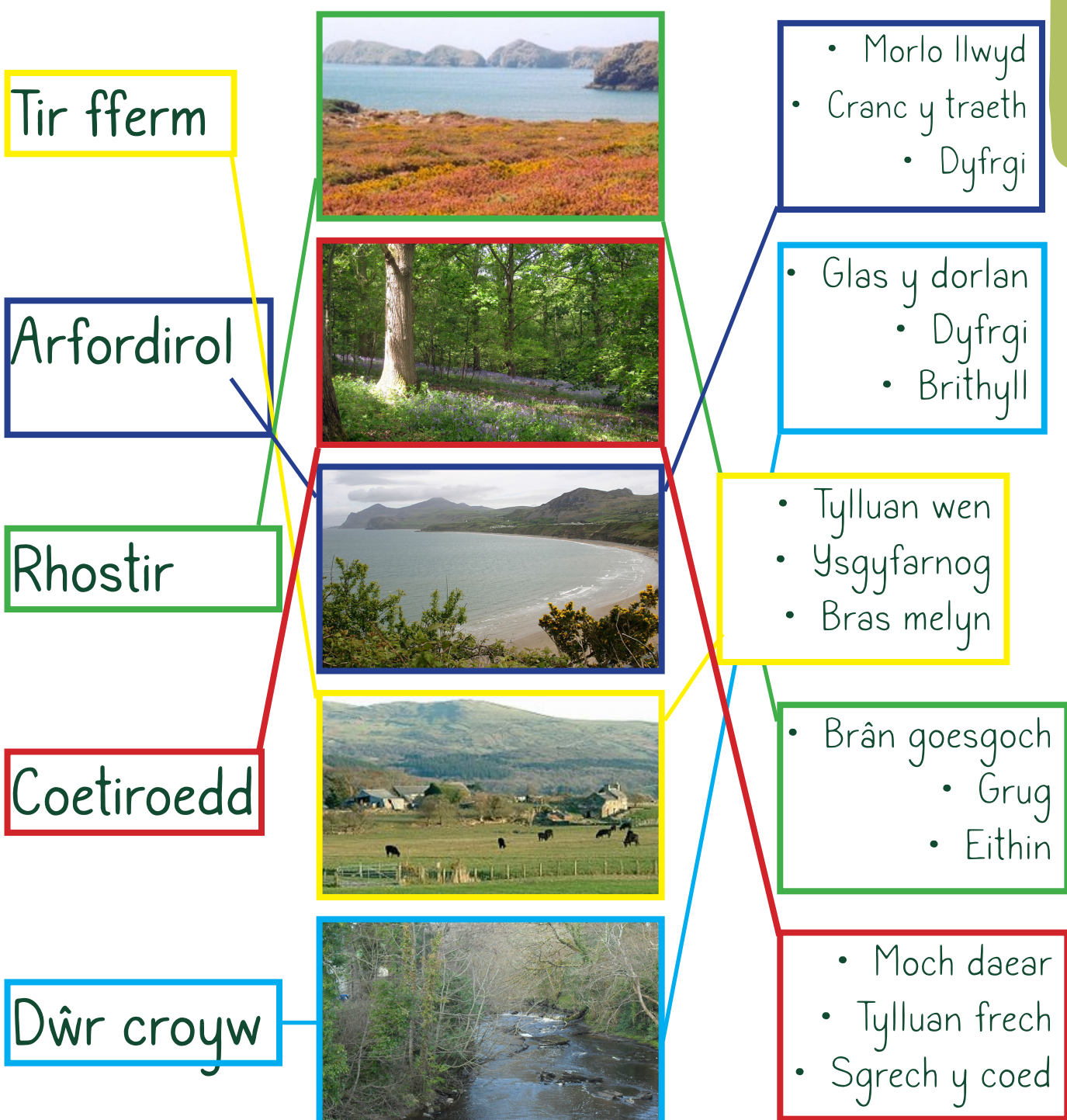

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Printiwch daflen waith paru'r cynefinoedd ar gyfer bob disgybl

Atebion - Paru'r cynefinoedd

Paru'r cynefinoedd

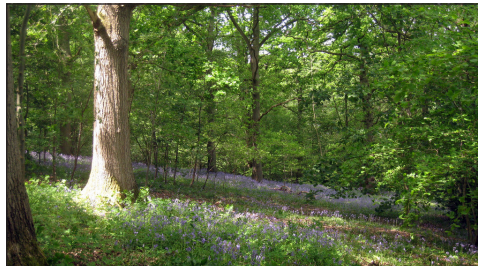
Rheolau'r gêm: Parwch enw'r cynefin gyda'r llun a rhai o'r rhywogaethau sy'n byw yno drwy lunio llinell rhyngddynt.

Tir fferm

- Morlo llwyd
- Cranc y traeth
  - Dyfrgi

Arfordirol

- Glas y dorlan
  - Dyfrgi
  - Brithyll

Rhostir

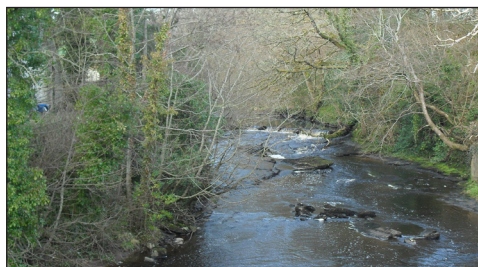
- Tylluan wen
- Ysgyfarnog
- Bras melyn

Coetiroedd

- Brân goesgoch
  - Grug
  - Eithin

Dŵr croyw

- Moch daear
- Tylluan frech
- Sgrech y coed

Mae cyfanswm maint pob gardd yn y DU yn fwy nag ein Gwarchodfeydd Natur Cenedlaethol i gyd.

Coridorau

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Argraffwch y ddwy daflen waith 'Coridorau' ar gyfer pob disgybl
- Pensiliau neu bennau lliw
- Papur bras

I gwblhau'r daflen:

1. Eglurwch fod anifeiliaid yn defnyddio'u cynefinoedd i wahanol bethau a bod y gallu i symud rhwng gwahanol ardaloedd yn bwysig iawn.
2. Mae pob disgybl yn dechrau gweithio ar y daflen waith, gan geisio dod o hyd i ffordd o gynnwys gwahanol ddefnydd o dir wrth ddal i ganiatáu crwydro rhwng ardaloedd cynefin.
3. Mae'r disgyblion yn dyfeisio ac yn tynnu lluniau o ffyrdd i'r anifeiliaid groesi unrhyw beth sy'n rhwystro eu llwybr.

Coridorau

Coridorau bywyd gwyllt: Mae coridorau bywyd gwyllt yn ffordd o gadw cynefinoedd yn gysylltiedig, hyd yn oed pan fo datblygiadau newydd yn torri cysylltiad ardaloedd a oedd yn arfer bod yn gysylltiedig. Mae coridorau bywyd gwyllt yn galluogi anifeiliaid i symud yn ddiogel ar draws ardaloedd eang. Gallant fod ar nifer o ffurfiau yn cynnwys: gwrychoedd, ochrau ffyrdd, ymylau caeau a gerddi trefol.

Rheolau'r gêm: Mae'r grid eisoes yn cynnwys ffyrdd ac afonydd, ac mae'n rhaid i chi ychwanegu 30 sgwâr cynefin gwyrdd a 30 sgwâr tref coch i'r grid. Mae angen i chi wneud yn siŵr bod llwybr gwyrdd o'r dechrau i'r diwedd fel y gall anifeiliaid ei ddilyn yn ddiogel. Gallant ond symud rhwng y sgwariau sydd wrth ymyl ei gilydd, ond nid yn groeslinol.

Pryd bynnag mae'n rhaid i'ch llwybr groesi ffordd neu afon, mae'n rhaid i chi ddyfeisio ffordd ddiogel i'r anifeiliaid ei chroesi. Lluniwch a disgrifiwch eich dyfais isod:

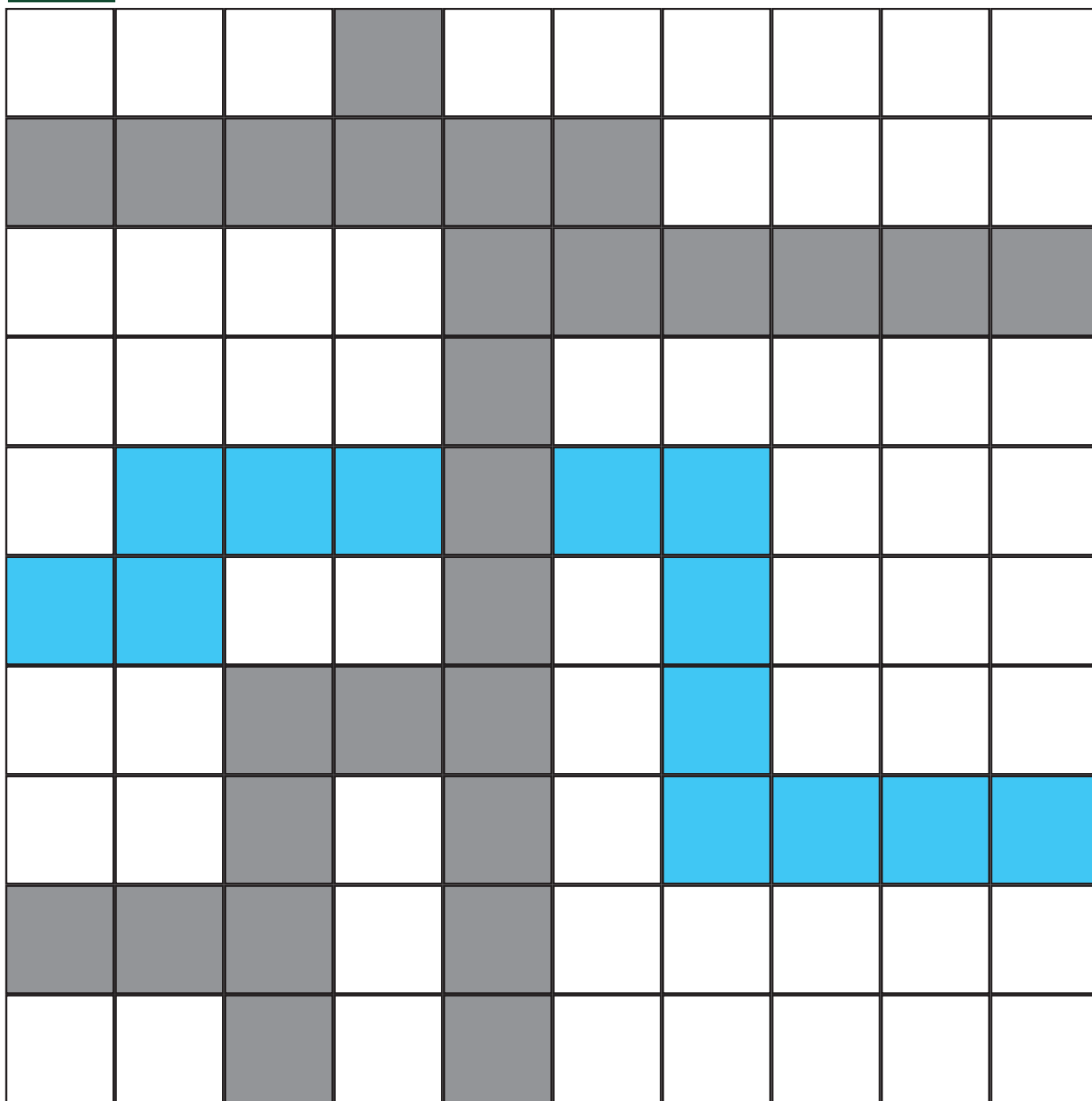

Mae colli coedwigoedd yn achosi mwy o allyriadau CO² na holl drafnidiaeth y byd.

Gêm fwrdd coridor

Diwedd

Dechrau

30 sgwâr cynefin

30 sgwâr tref

Mae rhostir yn gynefin mwy
prin na fforestydd glaw.

Ticiwch bob sgwâr wrth i chi ei ychwanegu i'r grid

Gaeafgwsg

Pwnc: Gaeafgwsg

Gaeafgwsg

Cyflwyniad:

Mae rhai anifeiliaid yn gaeafgysgu er mwyn eu helpu i oroesi drwy gyfnodau o straen amgylcheddol megis oerni eithafol y gaeaf a diffyg bwyd. Mae gaeafgysgu yn wahanol i gysgu oherwydd y ffordd y mae corff yr organeb yn gweithredu newid. Mae tymheredd corff anifail sy'n gaeafgysgu yn disgyn i bron yr un tymheredd â'u hamgylchedd, mae eu cyfradd calon a'u cyfradd anadlu'n arafu ac mae eu metaboledd hefyd yn arafu llawer. Mae hyn yn eu galluogi i ddefnyddio egni minimol i oroesi drwy gyfnodau a fyddai fel arall yn defnyddio llawer iawn o egni i'r anifail gadw'n gynnes. Cyn dechrau gaeafgysgu, mae'n rhaid i'r anifail baratoi drwy ychwanegu cymaint o fraster ag y bo modd drwy fwyta llawer iawn, a gan bod gaeafgwsg yn digwydd yn y gaeaf, gall anifeiliaid gymryd mantais o'r gormodedd o fwyd sydd ar gael ddiwedd yr haf.

Er bod gaeafgysgu wedi esblygu i gynyddu'r siawns fod anifail yn goroesi'r gaeaf, gall fod yn beryglus oherwydd y ffaith bod systemau'r corff yn arafu yn golygu na all rhai anifeiliaid ymateb yn gyflym, ac felly maent yn agored i ysglyfaethwyr. Gallant hefyd lwgu o ddiffyg braster, tywydd garw neu gael eu deffro'n rhy fuan cyn i fwyd ddod ar gael eto.

Yn y DU, mae mamaliaid megis draenogod, pathewod ac ystlumod yn ogystal ag amffibiaid ac ymlusgiaid yn gaeafgysgu. Efallai y byddech yn synnu o wybod bod rhai rhywogaethau pryfed hefyd yn gaeafgysgu, megis y glöyn byw mantell paun, trilliw bach, buwch goch gota, mamwenyn a chacwn.

Mae angen i anifeiliaid ddod o hyd i rywle diogel a chysgodol i dreulio'r gaeaf lle na fydd dim yn tarfu arnyh nhw a lle bydd y tymheredd yn aros yn sefydlog. Gallwch chi helpu drwy adeiladu cartrefi gaeafol ar gyfer bywyd gwyllt yn eich gardd neu ar dir eich ysgol.

Geiriau allweddol er mwyn ymchwil pellach:

Hafgwsg, syrthni, creu ffau, gaeafwisg, cysgadwydd, hyperffagia, metaboledd, endotherm, ectotherm, ffenoleg - calendrau natur

Adeiladu gwesty i bryfed

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Printiwch y daflen, un i bob grŵp
- Paleti pren neu blanciau o bren
- Brics
- Hen boteli plastig
- Gwiall bambŵ
- Gwellt / dail / brigau / rhisglau / cerrig a cherrig mân
- Teils
- Cardfwrdd

I adeiladu'r gwesty:

Yr amser gorau i adeiladu gwesty i bryfed yw'r hydref gan fod y deunyddiau ar gael, ond gallwch eu hadeiladu unrhyw adeg.

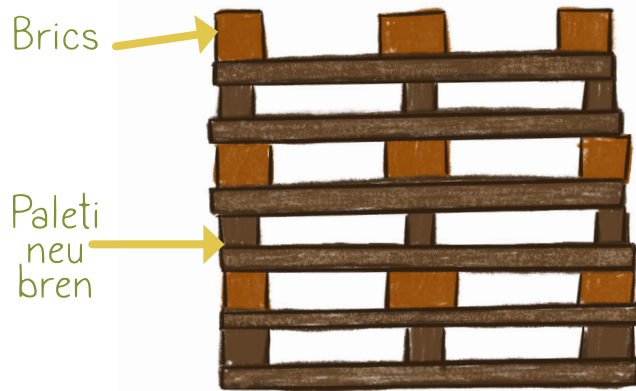
1. Rhannwch y disgyblion i ychydig o grwpiau. Os oes gennych chi ddigon o offer, yna gall pob grŵp wneud eu gwesty eu hunain; os nad oes gallwch rannu'r tasgau, er enghraifft mae un grŵp yn llenwi'r poteli plastig, un grŵp yn pentyrru'r paleti, un grŵp yn plannu planhigion ar gyfer y top, gwneud yr arwydd, ac ati.
2. Pentyrrwch y paleti neu'r planciau o bren gan ddefnyddio'r brics rhwng pob haen fel eich bod yn creu nifer o adrannau petryal bach.
3. Llenwch yr adrannau gyda gwahanol gyfuniadau o eitemau, i greu gwahanol feintiau a mathau o fylchau a holltau.
4. Llenwch y bylchau gyda dail a gwellt.
5. Ychwanegwch blanhigion neu wair ar ben y pentwr o baleti.
6. Gellir addurno'r strwythur gorffenedig, ac o bosibl cynnwys arwydd i enwi'r gwesty neu luniau o bryfed, darlun ar bren a cherrig.

Gwesty i bryfed

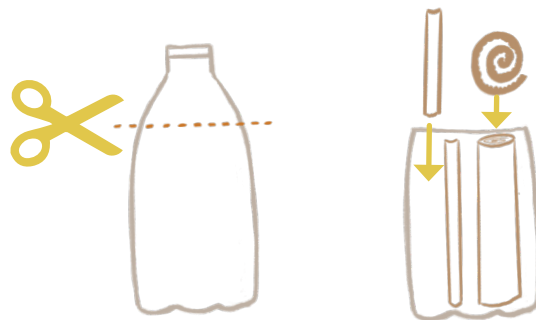

Helpwch bryfed i oroesi'r gaeaf drwy adeiladu gwesty i bryfed. Sicrhewch fod ganddo lawer o wahanol ddeunyddiau, bylchau a holltau fel bod nifer o wahanol fathau o bryfed yn gallu byw yno.

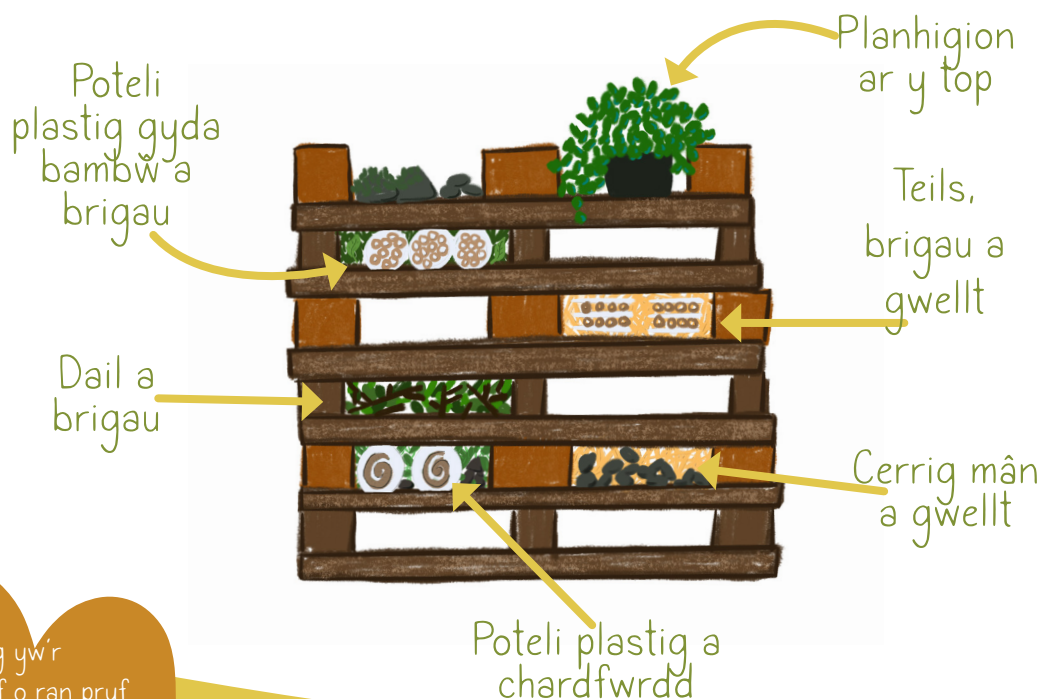
1) Mewn grwpiau, pentyrrwch eich paleti neu ddarnau mawr o bren rhwng y brics fel bod gennych adrannau bach.

2) Llenwch eich poteli plastig gyda'r gwiall bambw, neu gardfwydd wedi'i rollo. Gnewch bentyrrau o deils a brigau.

3) Llenwch y bylchau gyda gwellt, dail, brigau a cherrig mân. Gnewch yr holl adrannau a llenwch bob un ohonynt. Ychwanegwch blanhigion ar y top.

Y chwilen gorniog yw'r rhywogaeth fwyaf o ran pryf sydd i'w chael yn y DU.

Gaeafgwsg

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Argraffwch y daflen waith 'Gaeafgwsg' ar gyfer pob disgybl

Atebion - Paru gaeafgwsg

Gaeafgwsq

Rheolau'r gêm: Parwch enw'r anifail gyda'r ffaith am ei aeafgysgu ac yna gyda lle mae'n gaeafgysgu. Lliwiwch y blychau sy'n cyfateb, yn yr un lliw.

Draenog

Dw i'n hongian ben
ucha'n isaf mewn grwpiau

O dan risgl
neu ddail y
coed

Buwch
goch gota

Mae cyfradd fy nghalon
yn arafu o 190 curiad y
munud i 20 curiad y munud
pan dw i'n gaeafgysgu

Mewn ogofâu

Glöyn
byw mantell
paun

Rydym yn grwpio gyda'n
gilydd yn ein miloedd

Mewn grŵp
gyda'n gilydd
mewn twll yn y
ddaear

Gwiber

Pan ydym yn gaeafgysgu,
rydym yn cau ein hadenydd
i edrych fel dail wedi sychu
er mwyn cadw'n ddiogel

Bylchau
mewn siediau
neu dyllau
mewn coed

Ystlum
pedol
mwyaf

Dw i'n gaeafgysgu o fis
Hydref tan Chwefror, ac
yna'n gwneud yn fawr o
haul y gwanwyn er mwyn
cynhesu

Pentyrrau
o ddail a
chompost

Mae pob un o'r 17 rhywogaeth
ystlum Prydeinig yn
gaeafgysgu.

Brain coesgoch

Brain coesgoch

Cyflwyniad:

Aderyn du yw'r frân goesgoch, sydd â phig a thraed coch llachar. Er arferai fod yn gyffredin ar hyd y DU, erbyn hyn ceir ond hyd iddi mewn ardaloedd bychan ar arfordir Cymru, Cernyw a rhai o ynysoedd yr Alban. Mae'r frân goesgoch yn rhan o'r un teulu â brain a jac-y-dos, ac fel y rhain, maent hefyd yn hynod ddeallus; maent yn adnabyddus am eu campau acrobatig yn yr awyr, gan hedfan yn uchel uwchben clogwyni'r arfordir, a disgyn a throelli o gwmpas ei gilydd. Mae pobl yn aml yn dweud bod y frân goesgoch yn ymddangos fel pe bai yn chwarae ac wir yn mwynhau hedfan.

Mae arfordir Llŷn yn lle da i weld y frân goesgoch. Mae angen cynefin penodol ar y frân goesgoch er mwyn ffynnu. Mae'n bwydo ar infertebratau bychain megis morgrug, ac felly mae angen llystyfiant sydd yn ddigon byr iddi borthi ynddo, ond yn ddigon hir ac amrywiol er mwyn i infertebratau allu ffynnu. Cedwir y gwair ar ei uchder perffaith naill ai drwy bori anifeiliaid neu drwy'r gwynt garw a'r halen a cheir mewn ardaloedd o glogwyni arfordirol. Mae'r rhywogaeth hon yn fregus i newidiadau mewn arferion ffermio sy'n medru gwneud ei chynefin yn anaddas ar gyfer bwydo.

Mae'r frân goesgoch wedi bod o ddi-ddordeb mawr i bobl ers amser maith. Ganrifoedd yn ôl, ynghyd ag aelodau eraill o deulu'r frân, roeddent yn cael eu cadw fel anifeiliaid anwes. Un o'r chwedleuon enwocaf i ddefnyddio'r adar diddorol yma yw chwedl Brenin Arthur, y dywedir na fu farw mewn brwydr, ond yn hytrach mudodd ei enaid i gorff brân goesgoch.

Rhostir yr arfordir:

Mae amryw o wahanol fathau o rostiroedd yn y DU. Mae brain coesgoch yn ymgartrefu mewn rhostir arfordirol. Mae'r tirweddau agored hyn yn cynnwys llwyni bach a gwydn yn bennaf, megis grug ac eithin, wedi eu plethu gyda thir fferm pori. Mae gwyntoedd cryfion ac aer hallt iawn yr arfordir yn golygu na all llystyfiant dyfu'n arbennig o uchel, ac ni all coed dyfu. Maent yn gartref i fathau arbennig o blanhigion ac infertebratau sydd yn eu tro yn bwydo adar ac anifeiliaid mwy. Mae rhostir isel agored yn gynefin mwy prin na choedwig law ac mae gorllewin Gwynedd yn un o ardaloedd y DU sydd yn dal i fod â nifer arwyddocaol ohonynt.

Geiriau allweddol er mwyn ymchwil pellach:

Pyrhocorax pyrrhocorax, brân Gernyw, rhostir, corvidae, Pen Llŷn, Ymddiriedolaeth Adareg Prydain, porfa, modrwyo adar, cadwraeth, brân goesgoch

Helfa rhostirol

30 mun

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Taflenni rhywogaeth wedi'u hargraffu (L_C_1)
- Tocynnau gwobrwyo
- Y daflen ffeithiau

I chwarae'r gêm:

Gellir chwarae'r gêm y tu allan gyda phlant yn rhedeg i sefyll y tu ôl i'r ateb cywir, neu mewn ystafell ddosbarth gyda phlant yn pleidleisio am yr atebion cywir gyda slipiau papur a'u henwau arnynt, neu drwy roi eu dwylo i fyny. Mae'r cyfarwyddiadau isod ar gyfer y fersiwn tu allan.

1. Gosodwch y chwe llun o'r rhywogaethau ar y llawr gyda digon o le o'u cwmpas er mwyn i'r plant ymgynnull.
2. Darllenwch y ffeithiau fesul un. Bydd y plant yn rhedeg at ba bynnag rywogaeth maen nhw'n teimlo y mae'r ffaith yn cyfeirio ati.
3. Mae'r plant sydd y tu ôl i'r rhywogaeth gywir yn derbyn tocyn.
4. Parhewch i ailadrodd hyn hyd nes bod rhywun yn cyrraedd chwe thocyn.
5. Yna, gellir trafod y ffeithiau a'r rhywogaethau fel dosbarth.

Helfa rhostirol

Ffeithiau:

- Gallwn gyrraedd cyflymderau o 45mya - **Sgwarnog**
- Rydym yn rhoi genedigaeth i rhwng 6 a 20 neidr ifanc - **Gwiber**
- Mae gennym ni led adenydd o 20cm - **Clochdar y cerrig**
- Rydym yn nythu mewn ogofau môr, hen weithfeydd cloddio, adeiladau gwag - **Y frân goesgoch**
- Mae angen i ni ddefnyddio'r haul er mwyn cynhesu - **Gwiber**
- Mae ganddo bigau miniog i atal anifeiliaid rhag pori - **Eithin**
- Rydym yn paru am oes - **Y frân goesgoch**
- Gellir ein gweld yn aml yn eistedd ar frig llwyni'r eithin - **Clochdar y cerrig**
- Credir ein bod wedi cael ein cyflwyno i'r DU yn ystod y Cyfnod Rhufeinig - **Sgwarnog**
- Gellir ei ddefnyddio fel llifyn lliw melyn - **Eithin**
- Mae hefyd yn cael ei alw'n 'Honos' - **Grug**
- Rydym wrth ein bodd yn bwyta morgrug - **Y frân goesgoch**
- Roedd yn arfer cael ei ddefnyddio i greu ysgubellau - **Grug**
- Mae'n arogl fel cnau coco - **Eithin**
- Mae gennym ni alwad uchel finiog sy'n swnio fel dwy garreg yn cael eu taro ynghyd - **Clochdar y cerrig**
- Gall fyw am dros 40 mlynedd - **Grug**
- Nid ydym yn tyrchu, ond rydym yn cysgodi mewn pantiau bas yn y ddaear neu'r gwair - **Sgwarnog**
- Mae gennym ni lygaid coch - **Gwiber**

Llun: Vincent van Zalinge on Unsplash

Sgwarnog

Llun: Jean-Jacques Boujot is licensed with CC BY-SA 2.0.

Y frân
goesgoch

Llun: Jo Reeve is licensed with CC BY 2.0.

Clochdar y
cerrig

Llun: Svetlana Ivanova is licensed with CC BY 2.0.

Grug

© Samantha Bryan.

Eithin

Lun: naturallengland is licensed with CC BY-NC-ND 2.0.

Gwiber

Taflen waith chwedlau

Canllaw gweithgaredd:

Yr offer sydd ei angen:

- Argraffwch y ddwy daflen waith 'Chwedlau' ar gyfer pob disgybl
- Pensiliau neu bennau lliw

I gwblhau'r daflen:

1. Trafodwch y syniad o chwedlau a sut y cawsant eu defnyddio i egluro llawer o'r byd naturiol cyn gwyddoniaeth.
2. Mae pob disgybl yn gweithio ar y daflen waith yn mapio prif bwyntiau eu chwedl ar y bwrdd stori ac yn tynnu lluniau i gyd-fynd â nhw.

Chwedlau

Mae brain coesgoch yn rhan o nifer o chwedlau. Mae eu campau acrobatig chwareus a'u clyfrwch wedi dylanwadu ar lawer o straeon. Ysgrifennwch eich chwedl eich hun am y frân goesgoch, a llenwch y blychau isod gyda darluniau a geiriau sy'n dweud eich stori. Cofiwch gynllunio ymlaen llaw oherwydd dim ond chwe blwch sydd gennych i ddweud eich stori gyfan.

--	--	--

.....	.....	.....
.....	.....	.....

--	--	--

.....	.....	.....
.....	.....	.....

Mae'r frân goesgoch yn byw am saith mlynedd ar gyfartaledd.

Am ragor o wybodaeth ac
adnoddau ychwanegol, ewch i:
www.penllynarsarnau.co.uk
neu anfon e-bost:
info@penllynarsarnau.co.uk

